

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą

2021 m. minint 1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucijos ir Abiejų Tautų tarpusavio įžado 230-ąją sukaktį, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose surengtoje parodoje „Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje“ (paroda veikė 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d.) pirmą kartą į Lietuvą iš Krokuvos buvo atvežtas ir lankytojams pristatytas pirmojo Konstitucijos vertimo į lietuvių kalbą originalas¹. Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Krokuvoje Rankraščių skyriuje saugomas ir XVIII a. paskutiniuoju dešimtmečiu – XIX a. pradžia datuojamas pirmasis rankraštinis 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimas žinomas kaip pirmasis tokio lygio Abiejų Tautų Respublikos teisės paminklo vertimas į lietuvių kalbą². Tačiau šioje publikacijoje ne apie tai.

Dar sovietmečiu Juozas Tumelis pirmasis publikavo ir plačiau pristatė šį žinomą 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimą į lietuvių kalbą³ ir šia publikacija istoriografijoje buvo plačiai naudojamasi⁴. Tačiau J. Tumelis, rengdamas ją, kaip pripažįsta pats publikacijos autorius, pirmiausia pasinaudojo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomu mikrofilmu ir nuotraukomis⁵. Nuotraukos į Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką pateko iš buvusios Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos⁶. Šios istoriografijoje kol kas fragmentiškai aptartos aplinkybės kelia daugiau klausimų, nei turime atsakymų.

- 1 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimas į lietuvių kalbą, in: *Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas. O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epocie Konstytucji 3 Maja: katalog międzynarodowej wystawy. To Keep The Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution: International exhibition catalogue*, katalogo sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022, p. 556–557.
- 2 Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos tekstai: konstitucinių įstatymų originalai, nuorašai, pirmosios publikacijos, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, Vilnius, 2022, p. 81–84.
- 3 Juozas Tumelis, Gegužės trečiosios konstitucijos ir Ketverių metų seimo nutarimų lietuviškas vertimas, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1977 metai*, Vilnius, 1978, p. 90–106.
- 4 J. Tumelio parengta 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimo į lietuvių kalbą publikacija buvo paskelbta ir 2001 m. leidime, žr. *Konstytucja 3 Maja 1791. 1791 gegužės 3-osios konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*, wprowadzenie naukowe Juliusz Bardach, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001, p. 127–146.
- 5 Konstitucijos vertimo į lietuvių kalbą fotokopijos saugomos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje (bylos apraše „Lenkų 3 gegužės konstitucija išversta į lietuvių kalbą“, užrašas pieštuku „1803 m.“), žr. LMAVB, f. 27-8, l. 1–45. Mikrofilmas (Mf 427) saugomas šios bibliotekos Retų spaudinių skyriuje.
- 6 Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos tekstai: konstitucinių įstatymų originalai, nuorašai, pirmosios publikacijos, p. 79.

Pirmiausia kyla klausimai, kada Lietuvoje pirmą kartą sužinota apie šį Konstitucijos teksto vertimą, kas domėjosi šiuo rankraščiniu tekstu ir iš kur Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje dar iki Antrojo pasaulinio karo galėjo atsirasti šios nuotraukos, ar būta iniciatyvų publikuoti šį tekstą? Bent į dalį minėtų klausimų atsako neseniai visiškai atsitiktinai atrastas ir pirmą kartą publikuojamas 1921 m. Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui⁷.

Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944) – pastaruoju metu išsamesnio tyrinėtojų dėmesio sulaukęs žinomas lietuvių rašytojas ir literatūros kritikas, ne tik gyvenęs Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir savo kūrybą skelbęs lietuvių ir lenkų kalbomis⁸. Jis atstovauja tai negausiai XX a. pirmosios pusės kultūrininkų grupei, kurie matė lietuvių ir lenkų kultūrų sąsajas⁹, tikėjo, kad „lenkų tauta gali būti lietuvių tautos sąjungininkė“¹⁰, netgi įžvelgė Lietuvos ir Lenkijos politinio bendradarbiavimo perspektyvas. Galima pastebėti, jog XX a. 2-ojo ir 3-iojo dešimtmečių sandūroje dar gyvendamas Lenkijoje J. A. Herbačiauskas aktyviai palaikė ryšius ir su lietuvių akademinė bendruomene, o išskiriant istorikų bendriją, bene tampriausiai komunikavo su Mykolu Biržiška, Augustinu Janulaičiu ir kt. J. A. Herbačiauskas iki 1923 m. vidurio gyvenęs Krokuvoje ir Jogailaičių universitete dėstęs lietuvių kalbą, tačiau sulaukęs kvietimo 1923 m. vasarą atvyko į Lietuvą ir apsigyveno Kaune. Laikinojoje Lietuvos sostinėje ėmėsi dėstyti lenkų kalbą ir literatūrą Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitete Slavų kalbų mokslo ir literatūrų katedroje¹¹. J. A. Herbačiauskas, dešimtmetį gyvenęs Kaune, galiausiai 1933 m. išvyko iš Lietuvos ir paskutiniuosius savo gyvenimo metus praleido Lenkijoje.

Publikuojamas J. A. Herbačiausko laiškas atskleidžia ne tik jo domėjimąsi Lietuvos užsienio politikos užkulisiais, bet ir 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimu į lietuvių kalbą. Prie laiško pridedamas ir perrašytas Konstitucijos

7 Publikacijoje siekiant išlaikyti kalbos savitumą perteikiamas originalus laiško turinys, paliekami pabraukimai, laužtiniuose skliaustuose išskleisti tik negausūs trumpiniai.

8 Apie J. A. Herbačiauską parengta jau ne viena monografija, žr. Eugenija Vaitkevičiūtė, *Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas: J. A. Herbačiausko gyvenimo ir kūrybos pėdsakais*, Kaunas: Naujasis lankas, 2007; Vaiva Narušienė, *Józef Albin Herbaczewski: pisarz polsko-litewski*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 2007.

9 Vytautas Berenis, Herbačiauskas ir lenkų–lietuvių sintezės vizija, in: *Naujoji Romuva*, 1998, Nr. 1, p. 14–16; Vladas Sirutavičius, Dvi lietuvių tautinio atgimimo interpretacijos (Mykolas Rómeris ir Juozapas Albinas Herbačiauskas), in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, 1996, t. 13, p. 56–65; Vaiva Narušienė, J. A. Herbačiausko Lietuvos vizija ir mėginimai ją įgyvendinti: 1927 m. ir 1928 m. kultūriniai vizitai Lenkijoje, in: *Darbai ir dienos*, 2006, t. 46, p. 9–30.

10 Juozapas Albinas Herbačiauskas, *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu*, Vilnius: Re-num fondas, 2000, p. 18.

11 Eugenija Vaitkevičiūtė, *Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas: J. A. Herbačiausko gyvenimo ir kūrybos pėdsakais*, p. 50, 61; Vaiva Narušienė, *Józef Albin Herbaczewski: pisarz polsko-litewski*, p. 207–208.

vertimo į lietuvių kalbą tekstas¹², paryškinamos perrašymo aplinkybės. Už šį atliktą darbą A. Janulaitis bankiniu pavedimu buvo persiuntęs 10 tūkst. Lenkijos markių, J. A. Herbačiauskas prašė dar tokios pačios sumos. Tiesa, laiško turinys neatskleidžia, ar šios sumos buvo skirtos konkrečiai už Konstitucijos lietuviškojo vertimo perrašymą, ar kaip paprasčiausia finansinė parama, o perrašymo paslauga buvusi kaip grįžtamasis ryšys. Ši „pagalba“ Lietuvos teisės istorikui nestebina, nes J. A. Herbačiauskas panašiai yra talkinęs ir medžiagą rinkęs Mykolui Römeriui¹³, be to, 1921 m. sutapo su 130-osiomis 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos metinėmis, tad susidomėjimas galėjo būti abipusis. Nors pats laiškas yra nedatuotas, tačiau po Konstitucijos lietuviškojo vertimo perrašu J. A. Herbačiauskas ne tik pasirašo, bet ir pažymi datą „Krakove, 30.VI.921“. Tad ir pats laiškas taip pat galėjo būti parašytas dar tą pačią dieną, t. y. 1921 m. birželio 30 dieną.

Publikuojamas laiškas taip pat atskleidžia, jog J. A. Herbačiausko perrašytas Konstitucijos vertimo į lietuvių kalbą tekstas 1921 m. pasiekė Lietuvą, o nuo 1926 m. jau patenka ir į Lietuvoje sudarytus bibliografinius aprašus, 1927 m. yra publikuojamas jo fragmentas¹⁴. Tad XX a. 3-iajame dešimtmetyje Lietuvoje jau žinota apie 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos lietuviškojo vertimo egzistavimą ir ne tik siaurame istorikų bendrijos rate, galėjo rasti ir pirmosios idėjos publikuoti šį rankraštį. Suprantama, jog tokiai publikacijai parengti reikėjo patikimesnių Konstitucijos vertimo į lietuvių kalbą kopijų, matyt, apie tai buvo galvojama. Vienas iš ilgiausiai Krokuvoje iki Antrojo pasaulinio karo dirbusių istorikų buvo Konstantinas Avižonis, kuris nuo 1933 m. lapkričio 3 d. iki 1934 m. liepos mėn. pabaigos beveik devynis mėnesius rinko medžiagą savo daktaro disertacijai. Šio, tuomet dar jauno istoriko interesų lauke atsidūrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmo istorijos šaltiniai. Turėdamas pakankamai laiko, dalį šių šaltinių K. Avižonis perrašė, o kopijas parvežė į Lietuvą. Tačiau žinomoje ir Valdo Selenio publikuotoje šios komandiruotės ataskaitoje apie fotokopijas ir 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertimą į lietuvių kalbą K. Avižonis neužsimena, nors iš jos matome, kad jaunas istorikas dirbo ir „Lenkų Mokslo Akademijos bibliotekoj ir archyve“¹⁵.

Apie tai, kad dar iki XX a. vidurio ketinta parengti 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos lietuviškojo vertimo publikaciją, išduoda į akis nekrentanti užuomina. Atrastas 1921 m. J. A. Herbačiausko laiškas paskatino plačiau pasizvalgyti po

12 Prowa postanawia trzecio Dnio Moios 1791 Miatu, LMAVB, f. 267-1106, l. 61-100. Rašyta sąsiuvinėje vienoje pusėje ant jau panaudotų lapų, formatas 162-207 mm. Gale pasirašo: Krakove, 30.VI.921 J. A. Herbačevskis.

13 Jan Sawicki, *Mykolas Römeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių tautinės problemos*, Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 26.

14 Mykolas Biržiška, *Rinktiniai mūsų senovės raštai. Medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosioms mokykloms*, Kaunas, 1927, p. 93-97.

15 Valdas Selenis, Konstantinas Avižonis Lenkijos archyvuose 1933-1934 metais, in: *Istorija*, 2010, Nr. 2, p. 54-57.

A. Janulaičio fondą¹⁶. Galima pastebėti, kad teisės istorikas A. Janulaitis, kaip ir apie kitus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės istorijos šaltinius, sistemingai kaupė medžiagą apie 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją. O viename iš šio žymaus istoriko fonde saugomų aplankų, kuris įvardintas „Senosios Lietuvos teisės šaltiniai ir jų istorija: darbas ir medžiaga“ (datuojamas 1947 m.), A. Janulaitis, rašydamas apie konstitucinius įstatymus ir 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją, tik vienoje iš išnašų tarp kitko užsimena, kad „yra daug jos leidimų ir tyrinėjimų apie ją. Yra užsilikęs iš anų laikų vertimas į lietuvių kalbą. Ketinu ją išleisti“¹⁷. Tad J. A. Herbačiausko pagalba 1921 m. įvykusi pirmoji pažintis su 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos lietuviškuoju vertimu žymiausia tarpukario lietuvių teisės istoriką A. Janulaitį privertė susimąstyti apie jo paskelbimą ir išleidimą atskira publikacija. Į klausimą, ar šį sumanymą pristabdė Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio geopolitinės įtampos, vyraujantis neigiamas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos vertinimas to meto istoriografijoje ar prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, esama tyrimų situacija, deja, neleidžia atsakyti.

Dokumento originalas: Brangus Tautietī–, mielas Drauge!, LMAB, f. 267-1106, l. 60–60v. Data ir vieta nenurodoma, formatas – 13,6–17,2 cm.

Brangus Tautietī–, mielas Drauge!

10.000 lenk[iškų] m[arkių]¹⁸ apturėjau per banką. Nuoširdžiai Jums ačiū. Šiandien siunčiu Jums per doc. Frankowskį¹⁹ rankraštį ir laišką. Kas link Lietuv[išk]o rankraščio: yra du rankraščiu viename sąsiuvinyje (1261/1247). Šiuom žygin leido man perrašyti tik 1ⁱⁱ rankraštį („kalbos dalykams bus užtektinai“ – pasakė); 2ⁱⁱ (Konstitucijos įstatai) leis perrašyti po vakacijų²⁰, kadangi Mokslo Akad[emija] tapo jau uždaryta.

Tame pat sąsiuvinyje²¹, kur patalpinau perrašytą rankraštį, apart to dar prirašiau

16 Specialus A. Janulaičio fondas (f. 267) suformuotas LMAVB. A. Janulaičio istoriografinis palikimas plačiau pristatytas dar sovietmečiu, žr. Augustinas Janulaitis, *Praeitīs ir jos tyrimo rūpesčiai*, sudarė ir paaiškinimus parašė Sigitas Jegelevičius, Vilnius: Mokslas, 1989. Čia publikuota ir pluoštas vertingos korespondencijos. Naujusias straipsnis apie A. Janulaitį, kuriame plačiausiai panaudotas jo rankraštinis palikimas, žr. Valdas Selenis, Augustinas Janulaitis – novatorius visuomenininkas ir istorikas, in: *Eduardas Kriščiūnas. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Eduardo Kriščiūno atminimui*, sudarytojas Algis Bitautas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2015, p. 107–117.

17 Senosios Lietuvos teisės šaltiniai ir jų istorija: darbas ir medžiaga, LMAVB, f. 267-1099, l. 62.

18 Markė kaip piniginis vienetas Lenkijoje kursavo 1917–1924 m.

19 Greičiausiai čia turimas omeny Eugeniuszas Frankowskis (1884–1962) – žymus Lenkijos antropologas ir etnografas, 1921–1939 m. Etnografijos muziejaus Varšuvoje direktorius.

20 Kitaip – atostogų (nuo lenkų kalbos žodžio *wakacje* – atostogos).

21 Šis violetinės spalvos sąsiuvinis, į kurį buvo perrašytas pats Konstitucijose vertimo į lietuvių kalbą tekstas, ir išliko A. Janulaičio fonde (LMAVB, f. 267-1106). Ant viršelio pieštuku užrašyta: 60–100. Minimų laiškų I. J. Paderewskui ir M. Zdziechowskiui šiame sąsiuvinyje nėra, jie greičiausiai pasiekė adresatus.

3 laiškus (Paderevskiu²² ir Zdziechovskiui²³). Tai mano veikimo dokumentai. Jei norit, sunaudokit prireikus. Kitus mano veikimo dokumentus atsiųsiu vėliau.

Jei išgalėsit, atsiųskit man dar 10.000 lenk[iškų] markių. Man koktu Jums aiškinti, kad su manim prastai. Lygi šiol man dar neįmokėjo už mano Universitete lekcijas²⁴. Mat tokiu būdu bent žmogų erzina. Mažai moka ir tai dar visokias kliutis sumanydami sumano || [l. 60].

Kas link Lietuvos grįžimo, tai aš apie tai jau nekalbėsiu. Mūsų valdžios su manimi pasielgimas taip skaudžiai užgavo mano žmogystės jausmą, kad aš nutariau į ją jau niekad nesikreipti, nors ir iš bado stipčiau. Reikalaus manes, tai ir mokės mane surasti. Ne reikalaus, tai tiek to – man vis tiek pat. Su chamienu ne kovosim.

Mūsų užsienio politika tarytum užkerėta. Turėti tokias geras tarptautines aplinkybes ir nemokėti išnaudoti kovoje su Lenkais. Man stačiau liūdna... kokių velnių Lietuvos valdžia erzeliuojasi su Rusų valdžia ir su Vokietija?!

Vietoj subinė laižyti per Milošus²⁵ etc. Francuzams ir Anglams, būtų geriau ir naudingiau susitarti taip, kaip reikia, su Rusija ir Vokietija. Lietuva privalo duoti šansą savo iniciativa. Nes kitaip išeis taip, kaip Zablockis ant muilo!...

Lietuva laikosi sutarties su Rusija! Ir ką jai gali už tai padaryti kas nors? Daugiau drąsumos! Mažiau subinių laižymo (tfu!). Spaudžiu Jūsų ranką širdingai JA Herbačevskis²⁶.

Robertas Jurgaitis

Lietuvos istorijos institutas

22 Ignacas Janas Paderewskis (1860–1941) – žymus Lenkijos pianistas ir kompozitorius, politikas ir diplomatas, 1919 m. ejęs ir premjero bei užsienio reikalų ministro pareigas.

23 Marianas Zdziechowski (1861–1938) – Lenkijos filologas, literatūros istorikas, 1919–1932 m. Stepno Batoro universiteto Vilniuje Europos literatūrų katedros profesorius, 1925–1927 m. šio universiteto rektorius. M. Zdziechowski ir J. A. Herbačiauskas buvo pažįstami dar nuo Jogailaičių universiteto laikų, abu dalyvavo Krokuvoje 1904–1913 m. veikusios lietuvių draugijos „Rūta“, 1901–1913 m. veikusio Slavų klubo (lenk. *Klub Słowiański*) veikloje, žr. Marian Zaczynski, „Krawoscy litwini“ na początku XX wieku. Problematyka litewska w działalności klubu Słowiańskiego w Krakowie, in: *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje*, atsakingasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 222–235; Greta Lemanaitė-Deprati, Krokuvos lietuvių draugijos „Rūta“ knygų rinkinys ir jo likimas, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2011/2012, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015, p. 72.

24 J. A. Herbačiauskas 1911–1922 m. Jogailaičių universitete dėstė lietuvių kalbą ir buvo pirmasis lietuvių kalbos lektorius Jogailaičių universiteto istorijoje, žr. E. Vaitkevičiūtė, *Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*, p. 45; Greta Lemanaitė-Deprati, Lietuvių kalbos dėstymo Jogailaičių universitete istorija ir dabartis, in: *Darnioji daugiakalbystė*, 2013, Nr. 2, p. 27–29.

25 Greičiausiai čia turimas omeny Oskaras Milašius (*Oscar Vladislas de Lubicz-Milosz*, 1877–1939) – Lietuvos poetas ir diplomatas, 1919 m. Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje sekretorius, 1920–1925 m. oficialus Lietuvos atstovas Prancūzijoje, 1925–1938 m. Lietuvos atstovybės Prancūzijoje patarėjas.

26 Paskutinė laiško pastraipa rašyta dešinėje pusėje vertikaliai.